

PAKOLAISUUS TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Leon Gordenker (1987): *Refugees in International Politics*. Groom-Helm, London, 227 s.

John R. Rogge (toim., 1987): *Refugees — A Third World Dilemma*. Rowman & Littlefield, Totowa, N. J., 368 s.

Keith W. Yundt (1988): *Latin American States and Political Refugees*. Praeger, New York, 236 s.

Ye'fime Zarjevski (1988): *A Future Preserved — International Assistance to Refugees*. Pergamon Press, Oxford, 280 s.

Aristide R. Zolberg, Astri Suhrke, & Sergio Aguayo (1989): *Escape from Violence — Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. Oxford University Press, New York, 380 s.

Pakolaiskysymyksiä on vanhastaan tutkittu ahkerasti muiden tieteenalojen kuin kansainvälisen politiikan kannalta. Tavallista on ollut esim. psykologisten, sosiologisten ja ekologisten lähestymistapojen soveltaminen. Täydellisimmät bibliografiat sisältävät satoja nimikkeitä. Kansainvälisen politiikan tieteenalan näkökulmasta näitä kysymyksiä on kuitenkin tutkittu intensiivisesti vasta kymmenkunta vuotta. Todellisen sysäyksen tälle tutkimustoiminnalle antoi 1970- ja 1980-lukujen vaihteen draamaattinen pakolaiskriisi, joka sai aikaan mm. sen, että pakolaiskysymys alettiin uudella tavalla mieltää yhdeksi aikamme keskeiseksi globaaliongelmaksiksi. Samalla valtioiden poliittisissa päätöksentekokeskuksissa, kansainvälisessä mediassa ja tutkijapiireissä havahduttiin näkemään, kuinka pakolaiskysymykset yhä ilmeisemmin liittyivät valtiollisiin ja kansainvälisiin turvallisuusongelmiin. Kävi selväksi, että juuri politiikan ja kansainvälisten suhteiden tutkimus oli avainasemassa pyrittäessä tuomaan selvyyttä pakolaiskysymykseen maailmanongelmana. Yllä mainitut teokset ovat esimerkkejä tämän haasteen eri puolilla aikaansaaman tutkimustoiminnan tuotoksista.

On hyvin ajateltavissa, että pakolaiskysymyksen tapainen merkittävä maailman ongelma herättäisi tarvetta — ei vain tutkimustoimintaan yleensä — vaan myös omaan teorianrakennukseensa. Tietysti tämä ongelma on nykyisin monessa olennaisessa suhteessa aivan toisentyypinen kuin esim. 1930-luvulla tai vaikkapa 1950-luvun alkupuolella. Samoin on aivan selvää, että kaikilla pakolaisongelmilla on omat erityispiirteensä ja että esim. Kaakkois-Aasian, Afrikan Sarven ja Väli-Amerikan pakolaiskriisit poikkeavat toisistaan paitsi mittasuhteiltaan myös syytekijöiltään ja dynamiikaltaan. Kuitenkin tämän alan problematiikassa on myös merkittävää yleisyyttä, juuri sitä, mihin perustuu näkemys pakolaisuudesta yleisenä maailmanongelmana.

Asiaa poliittisen ja kansainvälisenä kysymyksenä lähestyvä tutkimus on kuitenkin jäänyt melkoisen epäteoreettiseksi, eivätkä tässä esilläolevat teokset asiantilaa paljolti kykene muuttamaan. Korkeimmat teoreettiset ambitiot ovat Zohbergilla, Suhrkella ja Aguayolla. Mutta lopulta hekään eivät yllä juuri pidemmälle kuin mielenkiintoisen perusmääritelmän esittämiseen — kaikki pakolaisuus on seurausta jonkintyyppisestä väkivallasta — ja sen pätevyyden todisteluun tapaushistorioilla. Pakolaisongelman tutkimuksessa kyllä yleensäkin on suurena vaikeutena se, että selitettävän asian, pakolaisuuden, määrittely jo itsessään pakottaa valitsemaan kannan selitykseen. Määritelmä ikäänkuin kanonisoi, mitä hyväksyttävään selitykseen voi kuulua ja mitä ei. Roggen teokseen puolestaan sisältyy eräitä teoreettisesti rakennettuja artikkeleita, mutta teoretisointi ei juuri koske maailman pakolaisongelmaa, vaan alueellisia ja paikallisia ongelmia tai kansainvälisen pakolaisavun yksittäisongelmia. Poikkeuksellista yleisempää pyrkimystä on Shelly Pittermanilla, joka on laatinut mallin pakolaisapua määrävistä tekijöistä. Varsinaisten tarvetekijöiden ja ulkopuolisten vaikuttajien vastakohta-asettelu tuottaa selkeän kaavion, joka toimii yhtä hyvin tekijän oman analyysin kehyksenä kuin teoreettisesti heuristisena välineenä muille tutkijoille. Gordenker taas käyttää teoksessaan runsaasti yleistävää kieltä, ja kaikesta näkee, että hänellä on todellisen asiantietäjän ote, mutta mihinkään systemaattiseen teorian- tai mallinrakenteluun hän ei ryhdy. Yundtin kirja on lähinnä seikkaperäinen kokoelma Latinalaisen Amerikan maiden pakolaisääädöksiä. Sen alussa esitetty Oran R. Youngin sinänsä kiintoisa regimiteoria jää irralliseksi. Sen todellinen käyttö vaatisi paljon monipuolisempaa aineistoa ja sofistikoitumpaa otetta. Zarjevskin teos on käytännön miehen lujaan asiantuntemukseen perustuva kuvaus UNHCR:n organisaatiosta, ongelmista ja toiminnasta.

Pakolaisuus on monessa suhteessa kysymys, jonka tutkimuksessa on enemmän kuin paikallaan soveltaa varsin pehmeitä laadullisia menetelmiä, jopa draamakirjallista kuvasta. Toisaalta on niin, että varsinkaan kysymyksen laajoja historiallisia ja yleismaailmallisia piirteitä ei saada esiin ilman raakaa tilastollista otetta, niin huonosti kuin se sekä eettisesti näyttäisikin sopivan tälle alueelle. Ei myöskään ole mahdollista päästä kovin pitkälle pakolaisuuden syiden selvittämisessä, ellei tapausanalyysille aseteta joitakin yhdenmukaistavia muotteja ja vertailla niitä keskenään sekä laadullisissa että määrällisissä suhteissa. Käsillä olevissa teoksissa on kyllä hyvinkin monipuolisesti sovellettu erilaisia laadullisia tarkastelutapoja, mutta teoreettisen otteen ja systemaattisen vertailun puutteesta tai vähäisyydestä johtuen niillä saadut tulokset pyrkivät jäämään hajanaisiksi ja jotenkin uskon- tai vakuutunvaraisiksi. Varsinaista tilastollista otetta on oikeastaan vain mainitussa Pittermanin artikkelissa — joka taas laadullisen tarkastelutavan puuttuessa ja jotenkin yltyöpositivistisen otteensa vuoksi jää tietyllä tavalla hengettömäksi.

Jopa teoreettisesti kunnianhimoiset Zolberg, Suhrke ja Aguayo näyttävät jollakin tavoin tuudittautuneen siihen

uskoon, että laaja kokoelma huolella tiukkaan pakattuja tapaustutkimuksia samojen kansien sisällä ikään kuin omalla painollaan tai jostain maagisesta voimasta automaattisesti tuottaa yleisempää tietoa. Tosin voi käydä, että riittävä määrä tällaisia tapausanalyyssejä väsyttää lukijan niin perinpohjaisesti, että hän on lopulta valmis tunnustamaan miltei mitä tahansa.

Kaikesta huolimatta on todettava, että käsittelynalainen kirjallisuus sisältää paljon mielenkiintoista asiaa ja materiaalia jatkotutkimuksille. Esim. Gordenker tajoaa nykyajan pakolaisuuden syiden tyypittelyn, jossa kansainväliset sodat, valtioiden sisäiset levottomuudet, harkitut sosiaaliset rakennemuutokset ja kansainväliset ilmapiiritekiäjät muodostavat yläkategoriat kaikkiaan noin kolmekymmenelle alemmantasoiselle syytekijälle. Kiinnostavaa luettavaa ovat myös mm. hänen analyysinsä pakolaiskriisien ennustettavuudesta. Roggen teoksessa Pittermannin havainnot tukevat mm. niitä usein esitettyjä epäilyjä, että kansainvälisen pakolaisavun jakautuminen määräytyy paljolti muista tekijöistä kuin vain pakolaistilanteiden vaihtelevasta vakavuuden asteesta. Zohlbergin, Suhrken ja Aguayon teos sisältää huomattavan määrän kriittistä tutkimuksellista keskustelua alan ydinkysymyksistä, samoin runsain mitoin huolellisesti rakennettua laadullista tapaustietoa maailman pakolaisongelmien pääalueilta. Zarjevskin kirja tarjoaa kauttaaltaan läpikuultavan asian-tuntemuksensa ansiosta todella arvokasta raaka-aineistoa kenelle hyvänsä kansainvälisen pakolaisavun tutkijalle. Itse asiassa tätä teosta ei ehkä tulisi tieteellisen teorian ja metodin puutteen vuoksi arvostellakaan, koska tekijän ilmeisenä ja ainoana ambitiona näyttää olleen vain paljaiden perustietojen ja niistä vapaasti esiinnousevan kokonaisnäkemys tarjoaminen.

Suurin osa tästä kirjallisuudesta tuskin jaksaa kiinnostaa muita kuin alan spesialisteja. Niille, joissa maailman pakolaisongelma herättää yleisluontoisempaa tiedon janoa, suosittelen Gordenkerin pätevää ja verraten helppolukuista kirjaa.

HARTO HAKOVIRTA
